

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ КРЕДИТНОЇ ПОЛІТИКИ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ УКРАЇНИ

Досліджено генезис та методичні підходи до формування і управління кредитною політикою комерційних банків. Визначено фактори, які впливають на рівень попиту на кредити в Україні. Запропоновано заходи щодо управління кредитним портфелем та мінімізації кредитних ризиків комерційних банків

Ключові слова. Кредитна політика комерційних банків, кредитний портфель, ризик, управління, процентні ставки, відсотки, капітал

Викладення основного матеріалу. Діяльність комерційних банків піддається певним ризикам. Як будь-які комерційні підприємства, вони можуть розоритися, і відповідно може виникнути розрив у ланцюгах обороту грошей.

Банк, як інститут, виникає в результаті розвитку функції грошей як засобу платежу й стає ключовим гравцем у грошово-кредитній сфері. Гроші є для банку й оборотним капіталом, і в якійсь мірі продуктом. Якщо виробничі підприємства базують свою діяльність на кругообігу капіталу в товарній формі і ліквідність підприємства залежить від ліквідності товарів, то банк, засновуючи свою діяльність на кругообігу капіталу в грошовій формі, виступаючи посередником на грошовому ринку, має справу в першу чергу з борговими зобов'язаннями (як кредиторів, так і позичальників). У результаті розбіжності кругових обертань капіталу в одній частині суспільства вивільняються засоби, а в іншій виникає потреба в них. Банки зв'язують ці розрізнені можливості й потреби між собою.

У той же час банк виступає як самостійний фінансовий інститут. За свою діяльність, за надання послуг він повинен одержувати дохід, який має покривати його витрати, так щоб вартість його послуг була на рівні, достатньому для подальшого розвитку. Іншими словами, суспільне визнання діяльності банку як самостійного суб'єкта припускає, що вартість виробленого їм продукту у вигляді банківських послуг повинна бути як мінімум не негативною.

Кредитна політика комерційних банків бере початок з англійської банківської практики XVIII ст. Сутність цієї політики полягає в тому, що комерційний банк забезпечує свою ліквідність, якщо його активи розміщені в короткострокові позики, які вчасно погашаються при стабільному рівні ділової активності. Банк повинен фінансувати послідовні стадії руху товарів на всіх стадіях від виробництва до споживання. В наш час ці позики можна порівняти з позиками під товарні запаси та позиками на поповнення оборотного капіталу. Згідно з даною теорією, протягом значного періоду історії банківської справи вважалося, що банки не повинні кредитувати операції на фондовому ринку, купівлю нерухомості або споживчих товарів та надавати довгострокові кредити сільському господарству. Основним недоліком концепції було те, що вона не спиралася на кредитні потреби економіки під час фази зростання економічного циклу. Жорстке дотримання концепції забороняло банкам фінансувати розширення діяльності підприємств: фінансування капіталовкладень в обладнання, будівлі, худобу, землі. Нездатність банків задовольняти подібні потреби в кредитах стала важливим фактором виникнення та розвитку конкуруючих фінансових інститутів, таких як ощадні банки, позичково-ощадні асоціації, фінансові компанії споживчого кредиту та кредитні спілки [1].

Кредитна політика переміщення полягає в тому, що банк може бути ліквідним, якщо його активи можна перемістити або продати іншим кредиторам за готівку. Якщо кредити не погашаються в належний термін, передані в забезпечення позики товарно-матеріальні цінності або, наприклад, цінні папери можуть бути продані на ринку за готівку або при необхідності позики можуть бути рефінансовані в центральному банку. Таким чином, умовою покриття потреб

окремого комерційного банку в ліквідних коштах є постійна наявність активів, які можна легко продати. Легкорезалізовані цінні папери довгий час розглядалися як одне з найкращих джерел ліквідних ресурсів. Такі цінні папери можна легко перетворити в готівку, тому на них часто посилаються, як на резерви другої черги (другорядні). Щоб забезпечити конвертованість без затримок і втрат, другорядні резерви повинні мати високу якість, короткий термін погашення, можливість вільної реалізації. Останніми роками наголос у забезпеченні ліквідності робиться на розміщення банківських коштів у цінні папери уряду, що легко реалізуються.

Кредитна політика очікуваного доходу передбачає можливість прогнозування банківської ліквідності, якщо в основу графіка платежів з погашення кредитів покласти майбутні доходи позичальника. Вона не заперечує розглянутих вище концепцій, але підкреслює, що поєднання доходів позичальника з погашенням позики більш доцільне, ніж акцент на забезпечення кредиту. Концепція стверджує, що на банківську ліквідність можна впливати, змінюючи структуру строків погашення кредитів і інвестицій. Так короткострокові кредити промисловості більш ліквідні, ніж довгострокові кредити, а кредити споживачам на оплату покупок з відстрочкою сплати більш ліквідні, ніж іпотечні позики під житлове будівництво. Концепція визнає розвиток і швидке зростання окремих видів кредитів, які сьогодні складають значну частину кредитного портфеля комерційних банків: термінових кредитів діловим фірмам, споживчих кредитів з відстрочкою погашення, позик під нерухомість. Ці позики мають одну загальну властивість, що підвищує ліквідність, а саме: їх можна погашати з відстрочкою. Портфель, значна частина якого складається з кредитів, котрі передбачають щомісячні або щоквартальні платежі у рахунок погашення головного боргу та процентів, є ліквідним, оскільки регулярні потоки готівкових коштів легко планувати. Коли потрібні ліквідні кошти, готівку можна використовувати, її можна реінвестувати для підтримки ліквідності в майбутньому [2].

Кредитна політика управління пасивами включає в себе здатність банків вирішити проблему ліквідності шляхом залучення додаткових коштів ринку. Перевагою обраної концепції є гнучкість, яка дозволяє вибирати найбільш вигідне поєднання різних джерел поповнення ліквідних коштів в залежності від економічних вимог та змін в ринкових цінах. Згідно даної концепції управління ліквідністю банку розкладається на три основні напрями діяльності:

а) аналіз структури ресурсної бази, джерел і факторів, що впливають на процес її формування (управління пасивами);

б) аналіз структури та якості активів і факторів, що визначають переваги і недоліки розміщення коштів у різні види активів (управління активами);

в) застосування інструментів і засобів ефективного управління активами і пасивами для підтримки ліквідності на достатньому рівні.

Кредитна політика управління пасивами включає в себе постійний аналіз ресурсної бази з погляду стабільності та ймовірності зняття клієнтами коштів зі своїх рахунків. За ступенем стабільності зобов'язання банку поділяються на групи зобов'язання, які можуть бути зняті з рахунків без попередження і чутливо реагують на зміни відсоткових ставок на ринку. До даної групи належать міжбанківські позики з нефіксованим строком погашення, кредити "овернайт" тощо. Мінливі зобов'язання – це кошти, значна частина яких може бути вилучена з банку в будь-який час. До них відносяться

поточні, розрахункові та бюджетні рахунки клієнтів, коррахунки інших банків, рахунки фізичних осіб, кредитори тощо. Стабільними зобов'язання (керованими пасивами) є джерела коштів, за якими ймовірність дострокового відпливу грошей мінімальна. До даної групи належать строкові вклади як юридичних, так і фізичних осіб, депозитні сертифікати, кошти, куплені в інших банках, в тому числі і в НБУ, та цінні папери, емітовані банком, з фіксованими строками погашення. Результати аналізу структури, динаміки та рівня стабільності ресурсної бази екстраполюються на прогнозований відрізок часу і використовуються при оцінці потреби в ліквідних активах, який банк має підтримувати, щоб знизити ризик ліквідності [3].

Кредитна політика управління активами. На рівень ліквідності банку в значній мірі впливає якість активів, зокрема, кредитного портфеля банку. При визначенні потреб ліквідності необхідно брати до уваги не лише строки повернення коштів, а й ймовірність таких надходжень. Кредити, які вчасно не повертаються і вимагають пролонгації вважаються низьколіквідними. До низьколіквідних також відносяться дебіторська заборгованість (крім сумнівної) довгострокові кредити, цінні папери та фінансові інвестиції, які за договірними умовами не можуть бути перетворені у грошову форму протягом тривалого періоду (понад рік). До неліквідних активів відноситься прострочена та сумнівна кредитна, вексельна і дебіторська заборгованість. Ефективність процесу управління активами с точки зору ліквідності оцінюється за двома основними характеристиками: швидкістю перетворення активів у грошову форму (часовий компонент) та вартістю підтримки ліквідності (вартісний компонент). Тому політика ліквідності спрямована на вирішення дилеми "ліквідність-прибутковість". Враховуючи, що найбільш стабільні джерела коштів потребують найбільших витрат, а найбільш ліквідні активи – недоходні або низькодоходні, використання мобілізованих ресурсів для проведення доходних операцій банк регламентує шляхом лімітування активних вкладень через систему показників.

Кредитна політика управління активами і пасивами. Зміст цієї концепції полягає в розумінні того, що зниження витрат банку завдяки управлінню пасивами так само допомагає досягти цільового рівня прибутковості, як і надходження від активних операцій. При цьому ціна кожної операції чи послуги

має перекривати витрати банку з її надання. Перевагою концепції є максимізація прибутку за умови досягнення прийняттого рівня ризику, а також можливість більш зваженого підходу до проблем управління ліквідністю завдяки точнішому визначенню потреби в ліквідних коштах. Особливість його полягає у поєднанні всіх методів автономного управління банківськими портфелями в один скоординований процес. Нині у світовій банківській практиці інтегроване (скоординоване) управління активами і пасивами банку більшість фахівців визнає за єдиний раціональний спосіб управління, здатний забезпечити виживання банку у високо конкурентному ринковому середовищі. У межах кредитної політики формується найзагальніше, глобальне розуміння процесу управління банківськими фінансами, яке потребує координації різноманітних специфічних функцій, спрямованих на досягнення економічних цілей банку. Суть концепції управління активами і пасивами у тому, що воно об'єднує використовувані протягом трьох десятиліть окремі методи управління портфелем (тобто управління активами, пасивами і спредом) в один скоординований процес, коли через узгодження управлінських рішень та досягнення певних пропорцій між активними і пасивними операціями досягається кілька цілей: підвищення прибутку, зниження ризиків, аналіз і контроль за ліквідністю, управління спредом тощо. У такому трактуванні концентровано відображається внутрішня єдність усіх аспектів фінансової діяльності банку, коли будь-які цілі такої діяльності, наприклад, зниження ризику чи підвищення прибутку, будь-яку фінансову операцію банку не можна реалізувати та аналізувати ізольовано, оскільки вони є елементами інтегрованої системи. Отже, основна ідея кредитної політики – це розуміння нерозривної єдності активів, зобов'язань і капіталу банку та пріоритетної ролі сукупного портфеля (балансу) в одержанні високого прибутку за прийняттого рівня ризику. Важливо й те, що інтегрований підхід охоплює практично всі сфери фінансового управління банком: стратегічне та середньострокове планування, оперативне управління, включаючи аналіз та контроль, управління прибутком та ризиками, формування аналітичного інструментарію. Рівень попиту на кредити і можливість залучення депозитів залежать як від внутрішніх характеристик фінансового стану банку, так і від цілого ряду зовнішніх факторів (рис. 1).

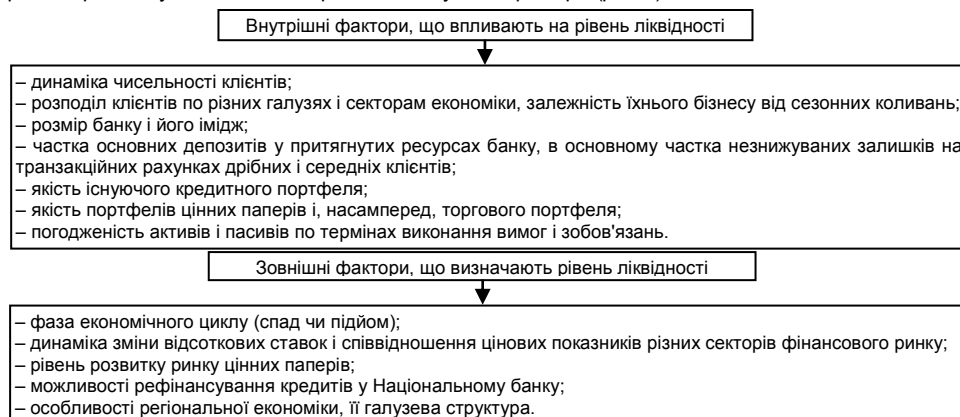

Рис. 1 Фактори, які впливають на рівень попиту на кредити та на можливість залучення депозитів

Узагальнюючи сказане, можна стверджувати, що саме методологія інтегрованого управління активами і пасивами дає реальні можливості для розв'язання проблеми оптимізації співвідношення між прибутковістю і ризиком, яка в сучасній банківській справі є, по суті, фундаментальним каменем усього процесу управління банком. Для реалізації обраної в процесі перспективного планування стратегії управління рівнем попиту на кредити та на можливість залучення депозитів менеджери банку можуть використовувати самі різні методи.

З нашої точки зору, в управлінні кредитним портфелем необхідно:

1) контролювати розміщення кредитних вкладень по ступені їхнього ризику, форм забезпечення повернення позичок, рівню прибутковості. Кредитні вкладення банку можна класифікувати з урахуванням ряду критеріїв (рівень кредитоспроможності клієнта, форма забезпечення повернення кредиту, можливість страхування позичок, оцінка надійності кредиту економістом банку та ін.) Частка кожної

групи кредитів з загальної суми кредитних вкладень комерційного банку і її зміна є основою для прогнозування рівня коефіцієнта ліквідності, вони показують можливості продовження колишньої кредитної політики банку, необхідність її зміни. Угруповання позичок по окремих позичальниках, що здійснюється за допомогою електронно-обчислювальних машин, дозволяє щодня контролювати рівень коефіцієнтів ліквідності й аналізувати можливості подальшої видачі великих кредитів самостійно банком чи шляхом участі в банківських консорціумах;

2) аналіз розміщення кредитів по термінах їхнього погашення, здійснюване шляхом групування залишків заборгованості по позичкових рахунках з урахуванням термінових зобов'язань чи оборотності кредитів по шістьох групах (до 1 міс., 1-3 міс., 3-6 міс., 6-12 міс., 1-3 роки, понад 3 роки), що є основою для прогнозування рівня поточної ліквідності балансу банку, розкриття „вузьких” місць у його кредитній політиці;

3) аналізувати розміщення кредитів по термінах на основі бази даних. Зокрема, розроблений метод аналізу майбутнього погашення і майбутньої видачі кредитів у найближчі 30 днів по окремим клієнтам і видам позичок (на основі кредитних договорів і оборотності кредитів), що дозволяє контролювати вивільнення ресурсів чи виникнення потреби в них. Такий аналіз можна робити щодня, а також з урахуванням даних кредитних договорів, що знаходяться на стадії опрацювання. Результати аналізу можуть використовуватись комерційними банками для оперативного вирішення питань по купівлі чи продажу ресурсів. Такий аналіз розкриває глибинні, приховані процеси, виявляє ті тенденції, що при інших незмінних обставинах можуть викликати падіння рівня ліквідності і платоспроможності комерційного банку, дає можливість попередити ці наслідки шляхом внесення корективів у політику банку;

г) обмежити розмір кредиту, наданого одному позичальнику частиною власних засобів, ретельніше вивчати кредитоспроможність позичальників;

д) видавати кредити можливо більшому числу клієнтів при збереженні загального обсягу кредитування;

е) підвищити поверненість кредитів, у тому числі за рахунок більш надійного забезпечення;

є) вжити заходів по стягненню простроченої позичкової заборгованості і нарахованих відсотків за користування кредитами;

ж) застосовувати методи аналізу групи розрахункових рахунків клієнтів і інтенсивності платіжного обороту по кореспондентському рахунку банку. Результати такого аналізу є основою для аргументованого перегрупування активів балансу банку;

з) змінити структуру активів, тобто збільшити частку ліквідних активів за рахунок достатнього погашення кредитів, розчищення балансу шляхом виділення на самостійний баланс окремих видів діяльності, збільшення власних засобів, отримання позик в інших банках.

и) працювати над зниженням ризику операцій. При цьому необхідно пам'ятати, що термінові заходи, що вживаються кредитними інститутами для підтримки своєї ліквідності і платоспроможності, як правило, пов'язані з ростом витрат банку і скороченням їхнього прибутку.

З концепцією управління пасивами банку пов'язаний метод управління ризиками. Серед усіх видів ризиків, з якими зіштовхуються банки, напевно найбільшу увагу приділяють ризику процентних ставок, оскільки зміна рівня процентних ставок може негативно впливати на доходи і вартість банківських активів, пасивів і капіталу [4].

Зміни рівня процентних ставок на ринку можуть нанести втрату прибутковості банку, збільшуючи його витрати фінансування, зменшуючи надходження по активах, скорочуючи вартість інвестицій акціонерів (чисту вартість чи власний капітал). Останнім часом у періоди коливань процентних ставок банкіри змушені діяти в абсолютно новому і більш непередбачуваному середовищі.

Значні коливання процентних ставок останнім часом суттєво змінювали рівні витрат, прибутки і вартість активів банку. Для багатьох з тих, хто звик інвестувати в кредити і цінні папери з фіксованими ставками, одержання коштів від короткострокових депозитів з плаваючим відсотком, часто було зручно, оскільки сприяло значному прискоренню банкрутства банку. Банкіри почали активно шукати способи захисту своїх портфельів активів і пасивів, а також прибутку від впливу змін кредитних ставок. Багато банків сьогодні реалізують стратегію управління активами і пасивами під керівництвом спеціальних комітетів. Подібні комітети не тільки вибирають стратегію для боротьби з ризиком змін процентних ставок, але також займаються короткостроковим і довгостроковим плануванням, вибирають заходи для захисту від ризику неліквідності, організують контроль за якістю видаваних кредитів, витратами і податковими зобов'язаннями.

Мета захисних заходів проти ризику процентних ставок – захист прибутку банку (чистого доходу після виплати податків і інших витрат) від негативних впливів їхніх змін. Не так вже важливо, у якому напрямку змінюються ставки, головне, щоб прибуток залишався стабільним.

Для досягнення цієї мети менеджери банку повинні концентрувати свою увагу на тих складових портфеля, що найбільше чутливі до зміни процентних ставок. У рамках активної частини портфеля – це зазвичай кредити й інвестиції в цінні папери, а в рамках пасивної частини – це

депозити і позики на грошовому ринку. Для того, щоб захистити прибуток банку від негативного впливу зміни процентних ставок, його керівництво повинно прагнути до підтримки на фіксованому рівні чистої відсоткової маржі (ЧВМ), що обчислюється в такий спосіб:

$$ЧВМ = \text{Чистий відсотковий дохід} / \text{Вартість активів, що приносять дохід} \quad (1)$$

У випадку, якщо відсоткові ставки по зобов'язанням банку ростуть швидше, ніж дохід за кредитами, значення ЧВМ буде скорочуватись з негативними наслідками для прибутку. Якщо відсоткові ставки знижуються і викликають більш швидке зменшення доходу по кредитах і цінним паперам у порівнянні зі скороченням відсоткових витрат по запозиченим коштам, то ЧВМ банку теж скоротиться, тому менеджери банку повинні шукати шляхи зниження ризику значного росту витрат запозичення в порівнянні з відсотковими доходами, що загрожує величині ЧВМ [5].

Актив чи пасив є чутливим до змін відсоткової ставки, якщо має такі характеристики:

- дата перегляду плаваючої відсоткової ставки міститься в зафіксованому інтервалі часу;
- строк погашення настає в цьому інтервалі;
- термін проміжної або часткової виплати основної суми міститься в розглядуваному інтервалі;
- зміна базової ставки (наприклад, облікової ставки НБУ), покладеної в основу ціноутворення активу чи зобов'язання, можлива або очікується протягом цього самого часового інтервалу і не контролюється банком.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Ми вважаємо, що необхідною умовою використання зазначеного підходу до управління кредитною політикою банком є наявність надійного прогнозу (або можливість одержати такий прогноз) та передбачуваність економічної ситуації. Якщо спрогнозувати зміну відсоткових ставок неможливо, наприклад через нестабільність економічної ситуації, менеджменту банку безпечніше застосувати стратегію нульового гету, значно знизивши завдяки цьому відсотковий ризик.

Для визначення виду позички використовується методика, запропонована Національним банком України, що представлена в "Інструкції про порядок регулювання та аналіз діяльності комерційних банків".

Визначення виду кредиту в залежності від класу кредитоспроможності. Аналогічно визначають суми резерву по всіх позичках, виданим банком. У банку формуються два види резервів: загальний і спеціальний. Загальний резерв формують по стандартних позичках, спеціальний – по кредитах під контролем, субстандартним, сумнівним, безнадійним. Резерв повинний формуватись щокварталу за рахунок прибутку минулого року.

Список використаних літературних джерел:

1. Банківські операції: Підручник. – 2-ге вид., випр. і доп. / А.М. Мороз, М.І. Савлук, М.Ф. Пуховіна та ін.; За ред. д-ра екон. наук, проф. А.М. Мороза. – К.: КНЕУ, 2002. – 476 с. 2. Жуков Е.Ф. Менеджмент и маркетинг в банках: Учеб. пособие для вузов. – М.: Банки и биржи: ЮНИТИ, 2005. – 191 с. 3. Заруба О.Д. Фінансовий менеджмент у банках: Навч. посіб. – К.: Т-во "Знання", КОО, 2000. – 172 с. 4. Бакун О. Проблеми та перспективи розвитку банківської системи України // Вісник НБУ. – 2005. – № 1. – С. 45-49. 5. Заруба О.Д. Фінансовий менеджмент в комерційному банку. Київ, Знання, 2005, – 340 с.

БУГАЙ Володимир Зіновійович – кандидат економічних наук, професор кафедри фінансів та кредиту Запорізького національного університету.

Наукові інтереси:

- теоретико-методологічні проблеми фінансового менеджменту;
- практичні особливості управління формуванням фінансового стану суб'єктів господарювання.

Шевченко Т.Г. – магістрант Запорізького національного університету.

Наукові інтереси:

- ефективність діяльності суб'єктів господарювання та їх вплив на фінансовий стан.

Стаття надійшла до редакції: 24.10.2012 р.